

УДК 347.633

Журило Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО НАДАННЯ БАТЬКАМИ ЗГОДИ НА УСИНОВЛЕННЯ ДИТИНИ

Постановка проблеми. Неможливо сьогодні уявити собі відсутність інституту усиновлення як в Україні, так і у всьому світі. Даний інститут покликаний максимально забезпечити захист інтересів дитини при усиновленні. Аналіз правовідносин, які виникають в результаті усиновлення, дають змогу вести мову про можливість створення справжніх сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим. В цьому контексті актуальними є питання, пов'язані із дотриманням умов, які висуваються законодавцем для винесення позитивного рішення про усиновлення. Однією з таких умов є отримання згоди батьків дитини на її усиновлення.

Стан дослідження теми. Серед цивілістів, які приділяли увагу різним аспектам усиновлення, слід назвати М.М. Агаркова, С.М. Братуся, Я.Р. Веберса, Ю.С. Гамбарова, Н.Л. Дювернуа, І.В. Жилінкову, Л.М. Зілковську, К.Д. Кавеліна, О.О. Красавчикова, М.С. Малєїна, Г.К. Матвєєва Д.І. Мейєра, В.І. Сінайського, Г.Ф. Шершеневича та ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до діючого сімейного законодавства України усиновлення буде вважатися здійснене належним чином при дотриманні певних умов. До таких вимог, зокрема відносяться вимоги про: 1) наявність у усиновлювача повної дієздатності; 2) вік усиновлювача, який не може бути меншим 21 року; 3) різницю у віці між усиновлювачем та усиновленим, яка не може бути меншою 15 років, а за умови усиновлення повнолітньої особи – 18 років; 4) не роз'єднання рідних братів, сестер, якщо вони перебувають на обліку для можливого усиновлення (крім наявності обставин, що мають істотне значення); 5) надання згоди рідних батьків дитини на її усиновлення (винятки закріплені в ст. 219 Сімейного кодексу України (далі – СК України)); 6) згоду дитини на усиновлення, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити (окрім випадків, передбачених ч.ч. 3, 4 ст. 218 СК

України); 7) надання другим з подружжя згоди на усиновлення, якщо воно здійснюється одним з подружжя та ін.

Отже, за загальним правилом обоє батьків повинні надати згоду на усиновлення їх дитини, якщо: вони проживають разом із дитиною або окремо від неї; батьки не проживають разом, незалежно від того, чи існує укладений між ними шлюб, він припинений або визнаний судом недійсним; між батьками дитини не укладено шлюб і батьківство встановлене в порядку, передбаченому СК України, або материнство визнане за рішенням суду (ст. 126-128, ст. 131 СК України); мати або батько дитини є неповнолітніми [1].

Так, Суворовський районний суд м. Одеси по справі № 523/2503/14-ц від 19.05.2014 р. встановив, що Б. Тимчук звернувся з вимогами про визнання недійсним усиновлення ним В. Ільїна, яке було винесено рішенням Котовського міськрайонного суду Одеської області від 22.09.2005 р.

Позов мотивується тим, що усиновлення проведено без згоди біологічного батька дитини. Підставою позову є положення на ч. 1 ст. 236 СК України.

Як вбачається з рішення Котовського міськрайонного суду Одеської області від 22.09.2005 р., В. Ільїн звик до заявника як до батька, Б. Тимчук, в свою чергу, ставиться до нього як батько, бажає бути ним, за своїми морально-діловими якостями та матеріальним становищем спроможний бути ним та утримувати і виховувати його. Обставини надання згоди біологічного батька на усиновлення відповідача, або звільнення від її надання – відсутні. Інших доказів на підтвердження позовних вимог та заперечень відповідача – сторонами не надано. З огляду на вимоги ч. 3 ст. 61 ЦПК України, вищезазначене є доказом відсутності згоди біологічного батька на усиновлення дитини – В. Ільїна та розумінням Б. Тимчук своїх прав та

обов'язків щодо дитини як батька і є обставинами, які не потребують доказування. Отже позов підлягає задоволенню з підстав положення ч. 1 ст. 236 СК України [2].

Крім наявності самого факту надання згоди батьків дитини на її усиновлення, повинні бути одержані окремі вимоги щодо надання такої згоди, які закріплені в діючому законодавстві.

По-перше, така згода повинна надаватися вільно. За умови, якщо на батьків (чи одного з них) здійснено психічний або фізичний вплив, що спонукало їх відмовитися від власної дитини, така згода не може бути визнана дійсною.

По-друге, згода батьків на усиновлення має бути безумовною. Якщо ж усиновлювач зобов'язався заплатити за згоду на усиновлення відповідну грошову суму або передати інше майно, такий договір є нікчемним. Дана норма спрямована на запобігання прихованої торгівлі дітьми у будь-яких цілях і у будь-якій формі, що заборонено ст. 35 Конвенції про права дитини. За умови встановлення факту надання матір'ю або батьком дитини згоди на усиновлення та одержання за це відповідної винагороди ЦК України передбачено повернення даної винагороди, що не спростовує наявності вільної згоди на усиновлення.

По-третє, згода батьків на усиновлення дитини може бути надана ними лише після досягнення дитиною двомісячного віку. Дана норма дає змогу молодим батькам зважити всі «за» і «проти», визначитись, чи насправді вони готові відмовитися від власної дитини, тверезо поглянути на ситуацію. Разом з тим, на практиці зустрічаються випадки порушення даної норми. Наприклад, ухвалою Близнюківського районного суду Харківської області від 12.12.2013 р. заяву про усиновлення малолітнього В. Товбіка, подану Н. Ларінім та О. Ларіною, залишено без руху на підставі порушення вимог ч. 3 ст. 217 СК України. Зокрема, копія нотаріально посвідченої заяви про згоду матері дитини на усиновлення датована 25.10.2013 р., в той час як В. Товбик народився 10.10.2013 р., тобто заява надана раніше передбаченого законом строку і тому не може бути визнана належним доказом [3].

По-четверте, якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на усиновлення дитини законодавець вимагає надання згоди їхніх батьків. Метою такої вимоги, на наш погляд, є допомога молодим батькам прийняти вірне рішення щодо подальшої долі їх дитини, в чому можуть допомогти досвідчені бабусі та дідусі. Однак, в житті може виникнути протилежна ситуація, коли неповнолітні батьки дитини морально готові опікуватися нею, однак в силу своєї, наприклад, фінансової, за-

лежності від батьків, самі не можуть цього зробити. А бабусі та дідусі не готові брати на себе такий «клопіт», внаслідок чого фактично «умовляють» батьків відмовитися від дитини.

По-п'яте, згода батьків на усиновлення їхньої дитини має бути оформлена письмово і засвідчена нотаріусом, адже до початку судового розгляду справи органи опіки та піклування повинні мати інформацію про наявність такої згоди. У разі її відсутності фактично неможливе звернення до суду для розгляду справи в порядку окремого провадження [4, с. 64].

І останнє, заява про згоду на усиновлення не є абсолютною, тобто може бути відкликана матір'ю, батьком без зазначення будь-яких причин, навіть після того, як суд постановив рішення про усиновлення, але до набрання ним рішенням чинності. Що, фактично, дає змогу батькам змінити своє рішення щодо відмови від власної дитини, прийняти на себе обов'язки батьків та власними силами виховувати дитину. Однак, на практиці не всі батьки знають про такі свої права і, відповідно, не користуються ними, що, в свою чергу, призводить до апеляційного розгляду справ.

Так, рішенням Апеляційного суду м. Києва від 22 січня 2014 р. по справі № 22-ц/796/1997/2014 зазначено, що наявна в матеріалах справи заява Г. Петрова про надання згоди на удочеріння Д. Петрової, громадянкою України Л. Борко, з присвоєнням їй прізвища та по батькові усиновителя була оформлена у державного нотаріуса 24 вересня 1998 року. З заявою до суду про усиновлення Л. Борко звернувся лише в травні 2006 року, тобто майже через шість років. Частиною першою ст. 254 ЦПК України в редакції, чинній на час розгляду справи судом першої інстанції, суд розглядає справу про усиновлення дитини за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати. З урахуванням положень ст. 217 СК України, при вирішенні питання про усиновлення Д. Петрової, суд першої інстанції мав залучити до участі у розгляді справи її батька Г. Петрова.

Разом з тим, суд першої інстанції Г. Петрова до участі справі не залучив, не з'ясував чи не заперечує він проти усиновлення його дочки Л. Борком, а також не роз'яснив Г. Петрову право відкликання своєї згоди на усиновлення до набрання чинності рішенням суду про усиновлення відповідно до положень ч. 6 ст. 217 СК України.

Ухвалюючи рішення про усиновлення Д. Петрової, судом були порушені права Г. Петрова,

який є її батьком. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 29 вересня 2006 р., ухвалене з порушенням норм матеріального та процесуального права, підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні заяви Л. Борка [5]. Заперечення проти усиновлення після того, як рішення суду набрало чинності, правового значення не має.

Коли ми говоримо про надання батьками згоди на усиновлення дитини, то має на увазі, що батьки усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними. За умови надання такої згоди в стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння, або ж під тиском фізичного або психічного насильства вона не може вважатися вільною.

В літературі виділяють два способи надання згоди: 1) згода на усиновлення дитини конкретною особою з указівкою прізвища, ім'я та по-батькові такої особи або осіб; 2) загальна згода на усиновлення будь-якою особою без зазначення конкретного усиновлювача [6, с. 386]. Як правило, на практиці використовується другий варіант.

Стаття 217 СК України під батьками розуміє лише кровних (рідних) мати, батька, тобто до них не відносяться особи, які були записані матір'ю, батьком дитини на підставі рішення суду про усиновлення. Отже, закон не допускає так званого «подвійного» усиновлення («переусиновлення»). Тому усиновлювач, навіть якщо він записаний батьком дитини, не може через певний час дати згоду на усиновлення її іншою особою [4, с. 62-70].

В деяких випадках законодавець встановлює виключення із загального правила про необхідність отримання згоди батьків на усиновлення їх дітей (ст. 219 СК України). Зокрема, не потрібна така згода, якщо:

1) батьки невідомі; визнані безвісно відсутніми; визнані недієздатними; позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється; протягом двох місяців після народження дитини не забрали її на виховання до себе в сім'ю та запис про них у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ст. 135 СК України;

2) батьки не проживають із дитиною понад шість місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не приймають участі в її вихованні та утриманні [1].

Зокрема, такі факти можуть бути підтверджені письмовими доказами (актами, листами тощо), а також показаннями свідків, і підлягають встановленню виключно в судовому порядку при розгляді справи про усиновлення. Вказані підстави також визначаються п. 7 постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбав-

лення та поновлення батьківських прав» № 3 від 30.03.2007 р. [7]. Зазначимо, що ці підстави стосуються повнолітніх, здорових, працездатних осіб, діти яких виховуються в державних закладах, у опікунів, у одного з батьків, якщо батьки свідомо не займаються дитиною.

У даному контексті цікавим є наступний приклад судової практики. Рішенням Колегії судів Судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду м. Києва від 22.01.2014 р. задоволено апеляційну скаргу Я. Луб щодо скасування рішення Оболонського районного суду м. Києва від 29.09.2006 р. про задоволення заяви П. Добриніна на усиновлення К. Луб

Зокрема, судом першої інстанції не було залучено до участі у розгляді справ и Я. Луб, який є рідним батьком К. Луб, що позбавило його можливості скористатися правом на відкликання своєї згоди на усиновлення, а також не було перевірено чи дійсно він був згодний на усиновлення його дитини іншою особою та не було роз'яснено право відкликати свою згоду на усиновлення до набрання чинності рішенням суду. Отже, порушено вимоги 1, 2, 6 ст. 217 СК України.

Заява про надання згоди на усиновлення своєї доньки була написана ним 24.09.1998 р., а рішення про усиновлення було ухвалено судом через вісім років. Я. Луб регулярно спілкувався з дочкою, а також приймав участь у її утриманні усіма доступними способами. Ухвалюючи рішення про усиновлення К. Луб, судом були порушені права Я. Луб, який є її батьком [8].

Як видно з прикладу, не всі батьки, які спочатку дають згоду на усиновлення дитини, дійсно не цікавляться її подальшою долею. Особливо це актуально щодо дорослих дітей, або якщо така згода була надана «вимушено», наприклад, неможливість утримувати дитину тощо. Однак, згодом спілкування між біологічним батьком та дитиною може бути налагоджено, батько приймає участь у житті дитини, однак не знає про можливість відкликання наданого дозволу на усиновлення. Що й спричиняє ситуації, схожі на ті, що описані вище.

Висновок. Аналіз умов, які висуваються законодавцем для винесення позитивного рішення про усиновлення, дає змогу говорити про існування загальних та спеціальних вимог. Зокрема, до загальних вимог відносяться вимоги, які в будь-якому разі повинні бути виконані, як, наприклад, вимоги, що висуваються до: усиновлюваної дитини, кандидатів в усиновлювачі, мети усиновлення і т.п. До спеціальних вимог, навпаки, відносяться ті, необхідність у яких настає у випадках, передбачених законом. Так, до спеціальних вимог відноситься і вимога про надання батьками згоди на усиновлен-

ня. І хоча законодавець досить детально прописав умови, за яких дитина може бути усиновлена, на практиці вони не завжди працюють в повному обсязі. Так, стосовно надання згоди батьків на уси-

новлення дитини, не завжди в судовому процесі перевіряється наявність реальної згоди батька на усиновлення дитини на момент розгляду справи про усиновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси від 19.05.2014 р. по справі №523/2503/14-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38737218>
3. Ухвала Близнюківського районного суду Харківської області від 12.12.2013 р. по справі №612 /983/13-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36074282>
4. Розгон О. Деякі особливості засвідчення згоди на усиновлення дитини / О. Розгон // Мала енциклопедія нотаріуса (комплект). – 2008. – № 4. – С. 62-78.
5. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 22 січня 2014 р. по справі № 22-ц/796/1997/2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36775091>
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О. Харитонova. – Х. : Одиссей, 2006. – 552 с.
7. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>
8. Рішення Колегії суддів Судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду міста Києва від 22.01.2014 р. по справі № 22-ц/796/1997/2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36775091>

Журило Сергій Сергійович

ДО ПИТАННЯ ПРО НАДАННЯ БАТЬКАМИ ЗГОДИ НА УСИНОВЛЕННЯ ДИТИНИ

Стаття присвячена аналізу однієї з умов, яка висувається законодавцем при усиновленні дитини, а саме наданню батьками згоди на усиновлення дитини. Зокрема, проаналізовані норми українського законодавства, судової практики, які стосуються даного питання. Зроблено висновок про існування загальних умов (тих, які завжди необхідні для позитивного вирішення питання про усиновлення) та спеціальних умов (тих, необхідність у яких настає у випадках, передбачених законом, як наприклад: згода батьків на усиновлення). Наголошено на необхідності приділення судами при розгляді відповідних справ більш пильної уваги щодо відповідності наданої батьками згоди дійсності та актуальності на момент усиновлення.

Ключові слова: усиновлення, дитина, усиновлювач, усиновлений, умови усиновлення.

Журило Сергей Сергеевич

К ВОПРОСУ О ПРЕДОСТАВЛЕНИИ РОДИТЕЛЯМИ СОГЛАСИЯ НА УСЫНОВЛЕНИЕ РЕБЕНКА

Статья посвящена анализу одного из условий, которое предусмотрено законодателем при усыновлении ребенка, а именно предоставлению родителями согласия на усыновление ребенка. В частности, проанализированы нормы украинского законодательства, судебной практики, касающиеся данного вопроса. Сделан вывод о существовании общих условий (тех, которые всегда необходимы для положительного решения вопроса об усыновлении) и специальных условий (тех, необходимость в которых наступает в случаях, предусмотренных законом, например: согласие родителей на усыновление). Сделан вывод о необходимости уделения судами при рассмотрении соответствующих дел более пристального внимания относительно соответствия предоставленного родителями согласия действительности и актуальности его на момент усыновления.

Ключевые слова: усыновление, ребенок, усыновитель, усыновленный, условия усыновления.

Zhurylo Serhii Serhiiovych

TO THE QUESTION OF PROVIDING BY PARENTS APPROVAL FOR ADOPTION.

The article analyzes one of the conditions that is indicated by legislator in the process of adoption of a child, namely providing by parents approval for adoption. In particular, provisions of the Ukrainian legislation and judicial practices regarding the issue are analyzed. The conclusion about the existence of general conditions (those are always required for a positive decision on adoption) and special conditions (those are required in cases provided by law, such as the parents' approval for adoption) is made. The necessity of considering by the courts, while legal investigation, the validity and relevance at the time of adoption of the parents' approval.

Key words: adoption, child, adopter, adopted child, conditions for the adoption.